

Eugenia Iwona Laska*

WSPIERANIE DZIECKA I RODZINY W EDUKACJI SZKOLNEJ OKRESU TRANSFORMACJI

*Motorem działania nauczyciela wychowawcy
jest troska o los każdego wychowanka
nacechowana miłością człowieka
i ponadosobowych wolności kultury*

Maria Grzegorzewska

Wprowadzenie

Okres transformacji ustrojowej w Polsce po 1989 roku poważnie zachwiały poczuciem bezpieczeństwa wielu rodzin w kraju. Postępujący proces pauperyzacji znacznej części społeczeństwa, który ujawnił szereg patologii, w tym patologii rodziny, implikuje zjawiska sieroctwa społecznego (nierówności społecznych).

Przyśpieszenie cywilizacyjne w każdej przestrzeni życia społecznego ujawniło szereg niepokojących zjawisk, zagrażających wychowawczemu funkcjonowaniu życia i rozwoju człowieka. Z drugiej strony zaś, dokonujące się przemiany stworzyły nowe, dotąd niespotykane, możliwe warunki rozwoju edukacji dzieci i młodzieży oraz ich zainteresowań. W tej sytuacji społeczeństwo polskie doznaje nowych doświadczeń, zyskuje nowe szanse rozwoju, nie jest też wolne od współczesnych zagrożeń. Towarzyszą temu nadzieje, ale i obawy. W wielu przypadkach postrzega się zagubienie i bezradność ludzi dorosłych, wielokrotnie dzieci i młodzieży. Przeobrażeniom ulegają modele życia w wymiarze indywidualnym, lokalnym, regionalnym, makro-społecznym.

Dostępne dane empiryczne – jak zauważa Andrzej Bogaj szczególnie dane Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych, Rady Monitoringu Społecznego

*Eugenia Iwona Laska – prof. dr hab., Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna imienia Kardynała Augusta Hlonda w Mysłowicach.

wskazują, że „[...] obserwuje się niebezpieczne zjawisko międzygeneracyjnego utrwalenia się ubóstwa w zagrożonych nim rodzinach, a także dziedziczenia biedy i odtwarzania przez dzieci biednych rodziców zarówno ich drogi życiowej, jak również ich pozycji społecznych”¹. Można zaobserwować także i inne konsekwencje tego zjawiska. Jak zauważa Jarosław Michalski – rodziny ubogie wielokrotnie zagrożone są dezintegracją w postaci alkoholizmu, agresji, zaniedbań wobec dzieci, osłabienia funkcji kontrolnej i emocjonalno-uczuciowej oraz w wielu przypadkach niezaradnością. W wyniku tej sytuacji, dzieci mają zagrożone poczucie bezpieczeństwa, a to prowadzi do określonych postaw, stylu życia i zachowań. Stanisława Golinowska – koordynatorka programu „Polska Bieda III” podkreśla, „iż edukacja jest jedną z najważniejszych instytucji życia społecznego, która powinna odgrywać czołową rolę w zwalczaniu i przeciwdziałaniu marginalizacji dzieci i młodzieży.

[...] Jak pokazały badania przez nią kierowane, szkoła w słabym stopniu pełni funkcje prewencyjne w zwalczaniu ubóstwa, a nawet stygmatyzuje biedne dzieci i utrudnia pokonywanie defektów².

To dzieci najbardziej cierpią z powodu biedy i niedostatku rodziców. Dotyczy to nie tylko braku środków finansowych, ale braku akceptacji przez rówieśników i dyskryminacji społecznej.

W wyniku transformacji wiele rodzin doświadczyło i nadal doświadcza bezrobocia. Utrata zatrudnienia doprowadziła do przemieszczania ludności, migracji rodzin. Jak wynika z badań, wiele dzieci czuje się dyskryminowanych społecznie z powodu braku miłości rodziców, wiele pragnęłoby zaspokojenia podstawowych potrzeb, wiele oczekuje „relacji z rodzicami” pełnych ciepła, akceptacji, miłości, życzliwości, zainteresowania ich problemami. Ubóstwo jest stanem prowadzącym do pozbawienia indywidualnych szans kształtowania własnego życia i udziału w życiu społecznym³.

Instrumenty państwa wypracowały prawne instytucje pomocy dziecku i rodzinie, np. fundacje. Po 1991 roku fundacje ożywiły swoją aktywność. Stały się podmiotem silnej identyfikacji z grupami, poprzez które działają i na rzecz których działają.

Określenie „fundacja” wywodzi się od słowa łacińskiego „fundatio”, co oznacza dawanie początku czemuś, stwarzanie czegoś, zakładanie. Komisja

¹A. BOGAJ, *Kondycja i przemiany oświaty w Polsce a rozwój pedagogiki*, [w:] *Rozwój pedagogicznych nauk w Ukrainie i Polsce*, Czerkasy-Kijów, 2011, s. 98.

²*Ibidem*, s. 98.

³E. LASKA, *Zaniedbywanie dzieci w rodzinie jako specyficzna forma przemocy*, *Pedagogika Rodziny* nr 1, 2011, s. 185.

Europejska ogłosiła rok 2010 Europejskim Rokiem Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym⁴. Celem aukcji było zwrócenie uwagi i uwrażliwienie społeczeństwa oraz władz na ryzyko, jakie niesie ubóstwo, brak zaspokojenia potrzeb dziecka w procesie socjalizacji i wychowania na proces kształtowania i formowania osobowości dzieci. Bowiem wczesne lata socjalizacji są podstawą do kontynuacji oraz kształtowania dalszego życia jednostki.

W centrum uwagi Komisji Europejskiej znalazły się trzy przestrzenie zainteresowań:

- Każde dziecko jest ważne – zwiększyć szanse rozwoju!
- Gdzie jest początek? – pracą przewyciężyć bezradność!
- Integracja w miejsce wykluczenia – świadomy udział każdego człowieka⁵.

Klimat intelektualny każdej epoki stwarza warunki do określenia, co w danym czasie uznaje się za ważne. Wraz z transformacją ustrojową, następują przeobrażenia w sferze społeczno-kulturowej. W nowej sytuacji społeczno-kulturowej mieszczą się nowe zadania dla szkoły, które między innymi eksponują potrzebę przygotowania młodego człowieka do uczenia się przez całe życie i ukształtowania umiejętności samodzielnego uczenia się przez:

- określenie swych potrzeb uczenia się i poszukiwania pomocy w tym zakresie;
- wyboru sposobu edukacji lub rodzaju szkoleń celem zaspokojenie tych potrzeb;
- rozwijania motywacji do całościowego uczenia się;
- rozwijanie umiejętności myślenia o własnym myśleniu, dostosowanie się do stylów i strategii uczenia się;
- samodzielnego uczenia się w różnych sytuacjach (praca, rozrywka, dom, innych niż formalne organizacje, edukacyjne);
- poznanie umiejętności zdobywania informacji i wiedzy przy pomocy technologii informacyjnych⁶.

⁴N. H. WEBER, *Ubóstwo dzieci w Niemczech – problem tylko ekonomiczny?* [w:] *Dziecko w rodzinie nadzieje i zagrożenia*, T. Sakowicz, K. Gąsior, B. Zawadzka (red.), Kielce 2011, s. 15.

⁵N. H. WEBER, *op. cit.*, s. 16.

⁶*Zarządzanie wiedzą w społeczeństwie uczącym się*, OECD, Ministerstwo Gospodarki, Departament Strategii Gospodarczej, Polska 2000, s. 64.

Złożoność procesu owych przemian społecznych, jakie dokonują się w Polsce w czasach transformacji, polega między innymi na tym, że z jednej strony budzą się nadzieje na zbudowanie lepszej rzeczywistości, a z drugiej odsłaniają całą gamę mechanizmów ekonomicznych, powodujących radykalne zmiany, wielokrotnie skrajne warunki życia jednostek, rodzin. Pod wpływem doświadczanych przez zbiorowości trudności egzystencjonalnych – będących warunkiem między innymi funkcjonowania rynku pracy, np. bezrobocia bądź zagrożenia nim, ciągłych napięć związanych z możliwością utraty pracy, obniża się poziom życia, utraty poczucia bezpieczeństwa, poczucia bezpiecznego jutra – dostrzegany jest coraz wyraźniej spadek optymizmu starszego pokolenia wobec jakości życia własnej generacji oraz wobec perspektyw młodzieży. Tym obawom towarzyszą pytania o to, w jakim stopniu młodzież jest przygotowana do zadań społecznych, od których zależy kształt jej życia, jej pokoleń?

Współczesny nauczyciel pobudza umiejętnie własną aktywność uczniów już od wczesnej edukacji. Zadając pytanie, nie zawsze chce wysłuchać ucznia, którego odpowiedź może być nowa, twórcza, nie zawsze zgodna z wizją podręcznikową. W takiej sytuacji, słuchając, co uczeń ma do powiedzenia, można by wytworzyć rodzaj relacji, w której uczeń nie bałby się podejmować inicjatywy i wyrażania własnych poglądów, ocen, wartości. Nauczyciel i uczniowie funkcjonują w przestrzeni edukacyjnej jako akceptujący się partnerzy, respektujący autonomię drugiej osoby. Nie mogą być sobie obojętni. Muszą się zauważać, obdarzać zaufaniem, być wobec siebie lojalnymi, rozmawiać ze sobą i wzajemnie się słuchać. Mądry nauczyciel nie ogranicza wolności młodego człowieka, lecz uczy z niej korzystać, wskazuje na niezbędność samopoznania i samowychowania, sprzyja podejmowaniu decyzji moralnych, ocen rzeczywistości społecznej.

Wydaje się, iż podstawowa wiedza nauczyciela i umiejętność obserwowania uczniów mogłaby przynieść wiele pożytku, większe rozumienie zachowań, potrzeb uczniów, mniejsze ich oskarżanie, stawianie problemów do rozwiązania, umiejętność rozmowy z pozostałymi członkami rodziny – np. z rodzicami o problemie dziecka, jego zainteresowaniach, trudnościach, w razie potrzeby udzielania pomocy i wsparcia.

Tworzenie klimatu dla rozwoju obejmuje zmianę postaw jednostek, stosunków interpersonalnych poprzez bezpośrednie oddziaływanie. Oddziaływanie to przebiega w toku wielu czynności, które połączone są ze sobą procesami, dotyczą wielu podmiotów, a są to nauczyciele, dyrektor szkoły, rodzice, uczniowie, Kościół, środowisko, w którym funkcjonuje szkoła, instytucje wspierające szkołę, uczniów. Szkoła stanowi po rodzinie najważniejsze środowisko wychowawcze, mające znaczący wpływ na rozwój osobowości

dziecka, ucznia. Nauczyciele w wielu przypadkach stoją przed wyzwaniem radzenia sobie z niekorzystnymi sytuacjami, występującymi wśród uczniów. Do nich badacze zaliczają: ubóstwo materialne, niedożywienie dzieci, zły stan zdrowia, zaburzenie poczucia bezpieczeństwa, zaniedbywanie, patologie w rodzinie, brak pracy rodziców itp.

Aby szkoła, klasa szkolna, mogła być odbierana jako pewien porządek życiowy, życie szkolne i przebieg lekcji winny być w określonym stopniu wolne od zaburzeń i zakłóceń. Szkoła, klasa szkolna winna gwarantować minimum bezpieczeństwa i wdrażać dyscyplinę indywidualną (panowanie nad sobą) z jednej strony, z drugiej zaś – nauczyciel winien mieć dużą zdolność konstruktywnego sterowania procesami społecznymi. Potrzebna jest samodyscyplina (autonomia) dorosłego (wychowawcy), od niej zależy to, czy dziecko nauczy się panowania nad sobą. Uznanie dla bezstronności w codziennych kontaktach z innymi zakłada atmosferę wzajemnego szacunku, akceptacji i miłości, a tym samym emocjonalnego poczucia bezpieczeństwa⁷.

Zagadnienie wsparcia społecznego nie ma jednoznacznej definicji. Do naszych rozważań przyjęto definicję Andrzeja Olubińskiego. Według tego autora wsparcie społeczne oznacza postawę pomagania ludziom w odzyskaniu przez nich pewnego rodzaju równowagi psychicznej w zaburzoną procesie socjalizacji lub postawę zapobiegania sytuacjom, które mogłyby do takiego stanu doprowadzić⁸.

Wsparcie społeczne jest tworzeniem określonych warunków prowadzących do korzystnych zmian w życiu rodziny i ułatwiających jej pokonywanie różnych trudności, barier, problemów⁹. Może to być pomoc dla jednostki w sytuacjach trudnych, stresowych lub określony rodzaj wymiany interakcji społecznej, podczas której mogą mieć miejsce treści emocjonalne oraz informacje, rzeczy, odbierane lub oceniane i wykorzystywane jako pozytywne. Mogą w wielu przypadkach umożliwiać przewyciężenie określonych trudności.

Skuteczność działań wspierających, wyzwalających ludzką inicjatywę, zaradność, jest zależna od szybkości reakcji na pojawiające się dysfunkcje. Należy jak najszybciej rozpocząć działania wspierające, by doprowadzić do

⁷Za: O. SPECK, *Być nauczycielem. Trudności wychowawcze w czasie zmian społeczno-kulturowych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 209.

⁸Za: M. PARCHOMIUK, B. SZABAŁA, *Wsparcie społeczne matek dzieci niepełnosprawnych a ich postawy rodzicielskie*, [w:] *Rodzina w środowisku lokalnym*, red. A. Garbarz, B. Szluz, M. Urbańska, W. Walc (red.), Rzeszów 2011, s. 73.

⁹J. IZDEBSKA, *Pomoc dziecku i rodzinie w środowisku lokalnym*, W. T. Danilewicz, J. Izdebska, B. Krzesińska-Żach (red.), Białystok 1999; J. IZDEBSKA *Sytuacja dziecka we współczesnych polskich rodzinach wyzwaniem dla działań wspomagających*, Suwałki – Warszawa, 2003, s. 20.

usamodzielnienia społecznego i ekonomicznego osób doświadczających negatywnych konsekwencji transformacji. Do działań na rzecz dziecka i młodzieży oraz ich rodzin można zaliczyć m.in. finansowanie udziału dzieci w koloniach letnich, finansowanie organizacji półkolonii, dodatkowe subwencje dla szkół, finansowanie zajęć sportowych, finansowanie działań świetlic środowiskowych, bezpłatne zajęcia dla dzieci w ośrodkach kultury, dożywianie i stypendia socjalne. Organizacje pozarządowe są ważnym partnerem administracji państwowej i samorządowej w działaniach wspierających dzieci i ich rodziny.

W procesie edukacji jest przekazywana wiedza o świecie, ale jednocześnie uczeń ma możliwość uwrażliwiania się na dołę i niedołę drugiego człowieka. Nauczyciel nie tylko jest „przekaznikiem” wiedzy. Tworzy warunki rozwoju, wrażliwości, prawdy o otaczającym świecie, ale również rozwija u uczniów empatię, współczucie wszystkim tym, którzy tego wymagają, oczekują. Nauczyciel wyposaża ucznia w rzetelną wiedzę, utrwała wzorce postępowania wobec innych ludzi.

Podjęty temat ma charakter praktyczny. Będzie próbą przedstawienia złożonych uwarunkowań funkcjonowania nauczyciela z uczniami w klasie szkolnej, a jednocześnie uwzględni rodziców oraz inne osoby ze środowiska szkolnego, a także lokalnego. Z analizy mogą wynikać refleksje, inspiracje do myślenia, ewentualnie działania każdej osoby związanej z działalnością pedagogiczną w szkołach, niezależnie od miejsca i stopnia w systemie edukacji.

Nauczyciel z uczniami, rodzicami i lokalną społecznością. Współdziałanie

Wizja wartościowej edukacji może przebiegać w nawiązaniu do współpracy, współdziałania szkoły z rodzicami. Określając współpracę szkoły ze środowiskiem nie można zapomnieć, iż jest korzystna dla dziecka, rodziny, samorządu i innych instytucji. O to, że jest korzystna, potrzebna potwierdzają liczne badania (Helena Radlińska, Aleksander Kamiński, Ryszard Wroczyński, Wiesław Theiss, Mikołaj Winiarski oraz szereg innych teoretyków). Idea organizująca współpracę szkoły z domem, nauczyciela z rodzicami jest obecna w polskiej pedagogice¹⁰.

Źródłem współpracy rodziny i szkoły winno być obopólne dążenie tych środowisk do rozwoju edukacyjnego, życiowego dziecka. W sytuacji, gdy partnerzy współpracują, dzieci odbierają te same znaczenia, iż nauka jest

¹⁰K. JAKUBIAK, *Współdziałanie rodziny i szkoły w pedagogice II Rzeczypospolitej*, WSP Bydgoszcz 1997; M. MENDEL, *Posłannictwo rodziny, szkoły, gminy*, Toruń 2000, i inni.

ważna, potrzebna, uczą się dla siebie. Dlatego tak ważna jest wspólnota myślenia, działania rodziców i nauczycieli w przygotowaniu do przyszłego życia. Wszyscy teoretycy badający to zjawisko wskazują na kluczową rolę nauczyciela¹¹. Nauczyciele cenią sobie współpracę z rodzicami uczniów. Z analizy badań wynika, że nauczyciele, którzy włączają rodziców w problemy uczniów, wiele mogą przekazać o rodzicach z niskim statusem społeczno-ekonomicznym, ubogich lub samotnie wychowujących dzieci.

W aktualnej rzeczywistości społecznej winno to przejawiać się w postawach nauczycieli, którzy doceniliby w rodzicach pierwszych nauczycieli swoich uczniów, pragnących ich wspierać, inspirować – postawach rodziców, którzy szanowaliby nauczycieli jako kompetentnych doradców, przewodników w poznawaniu rzeczywistości, kształtujących umiejętności krytycznego osądu.

Formy współpracy szkoły z rodzicami ucznia

Rodzice „mają prawo do wyrażania własnego zdania” oraz do „wypowiadania się na temat wszystkich spraw dotyczących ich dzieci i szkoły”¹². Dlatego w każdej szkole nauczycielowi powinno zależeć na tym, by rodzice włączali się w sposób konstruktywny w szeroko rozumiane życie szkoły, życie klasy, w rozstrzyganie wielu spraw dotyczących uczniów i ich problemów. Propozycja różnych form współdziałania może spowodować, iż rodzice chętnie się zaangażują w różnego rodzaju przedsięwzięcia.

Nauczyciel i rodzice muszą podjąć trud autentycznej współpracy, uwzględniającej podmiotowość obu partnerów. W obowiązkach nauczyciela pozostaje m.in.:

- organizowanie spotkań i wywiadówek z rodzicami,
- zorganizowanie klasowej rady rodziców,
- czynne włączenie rodziców w proces kształcenia i wychowania:
 - omówienie planu pracy z rodzicami,
 - organizowanie otwartych lekcji dla rodziców,
 - organizowanie spotkań rodziców z zespołem uczniowskim,

¹¹M. MENDEL, *Nauczyciel w partnerskiej relacji ze środowiskiem ucznia*, [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna-dyskursy, problemy, rozwiązania*, D. Klus-Stańska, M. Szczepka-Pustkowska red. nauk., Warszawa 2009, s. 191.

¹²L. WOJTUSZEWSKA, *Miesięcznik Kierowniczej Kadry Oświatowej*, „Dyrektor Szkoły”, marzec 2008, s. 43.

- włącznie rodziców do prac na rzecz uczniów klasy,
- organizowanie imprez klasowych dla rodziców,
- indywidualne kontakty z rodzicami,
- pedagogizacja rodziców.

Warto wspomnieć o lokalnych programach walki z biedą, które są rezultatem diagnozy sytuacji w danym regionie, rodzinie. Wiąże się ona z opracowaniem programów socjalnych, szkoleniem personelu, zdobywaniem środków finansowych i ewaluacją efektywności podejmowanych działań.

Dotychczas ożywioną działalność prowadziły organizacje pozarządowe, np. Caritas – program „Skrzydła”. W ramach tego programu obejmuje się zapomogami najbiedniejsze dzieci w Polsce, zapewniając im godziwe warunki życia, a także inwestując w ich przyszłość. Otrzymane stypendia przez dzieci najbiedniejsze umożliwiają im naukę.

W ostatnich latach badacze częściej zwracają uwagę na wpływ, jaki wywiera na dziecko najbliższe sąsiedztwo. Z uwagi na dokonującą się transformację, współczesna rodzina została poddana różnym deformacjom. Wiele dzieci rozwija się w rodzinie zubożalej np. bezrobociem, biedą. Wzrasta liczba osób zagrożonych bezrobociem i ubóstwem.

Walka z biedą wymaga długoterminowej polityki państwa. Między innymi stwarzanie warunków umożliwiających rodzicom podjęcie pracy, a więc wyjścia z ubóstwa, w którym się znajdują. Często rodzice z tych środowisk mają niski poziom wykształcenia, nie otrzymują dobrej pracy, a ich sytuacja nie zawsze ulega poprawie. Podjęcie pracy winno łączyć się z podwyższaniem kwalifikacji, a nie zawsze się na to decydują¹³.

Nauczyciel nie może uniknąć przymusu instytucji, w której funkcjonuje, nigdy też nie będzie całkowicie wolny w swoich działaniach. Nie może jednak zapomnieć o własnych zobowiązaniach moralnych wobec siebie samego i swojego ucznia. Musi podejmować wysiłek dociekania prawdy o swoim uwikłaniu w praktyki instytucjonalne i stale ponawiać próby ich przekraczania, bez nadziei na to, że ktoś lub coś go od tego uwolni¹⁴.

¹³M. SZCZEPKA-PUSTKOWSKA, *Dzieci z obszarów biedy i zaniedbań kulturowych*, [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, op. cit., s. 452.

¹⁴M. LEWARTOWSKA-ZYCHOWICZ, *Nauczyciel wczesnej edukacji w relacjach wolności i przymusu*, [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna...*, op. cit., s. 184.

Refleksje końcowe

Bieda, konflikty, napięcia – nie stwarzają korzystnego klimatu do rozwoju osobowości dziecka, rozbudzania jego zainteresowań, kształtowania pozytywnego systemu wartości, norm postępowania, wprowadzania w przestrzeń kultury. Sytuacja materialna i społeczna znaczone stygmatem niższości nie pozostaje bez wpływu wobec rozwijającej się osobowości dziecka i ucznia. Podejmowane działania przez nauczyciela, środowisko lokalne, organizacje pozarządowe i samorządowe mogą prowadzić do przezwyciężenia trudności zakłócających poprawne funkcjonowanie rodziny: materialne, opiekuńcze, ale także emocjonalne, socjalizacyjne i wychowawcze. Określone, w porę otrzymane wsparcie adekwatne dla danej rodziny, może stanowić ważną inspirację do radzenia sobie w wielu trudnych sytuacjach. Jakże w wielu momentach życia dziecka, ucznia ważna okazać się może pomoc i wsparcie nauczyciela.

Literatura

- BATIUK A., DŁUGOSZ P., GARDZIEL T. (2005), Lęki i nadzieje młodego pokolenia, [w:] *Pedagog – jednej czy wielu dróg? cz. 2, Pedagog w praktyce i na drodze*, red. A. Klim-Klimaszewska, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce.
- BOGAJ A. (2011), Kondycja i przemiany oświaty w Polsce a rozwój pedagogiki, [w:] *Rozwój pedagogicznych nauk w Ukrainie i Polsce*, Czerkasy-Kijów.
- DAWID J. W. (1912), O duszy nauczycielstwa, „Ruch Pedagogiczny”, nr 3.
- IZDEBSKA J. (1999), Pomoc dziecku i rodzinie w środowisku lokalnym, red. W. T. Danilewicz, J. Izdebska, B. Krześcińska-Żach, Białystok.
- IZDEBSKA J. (2003), Sytuacja dziecka we współczesnych polskich rodzinach wyzwaniem dla działań wspomagających, Suwałki – Warszawa.
- JAKUBIAK K. (1997), Współdziałanie rodziny i szkoły w pedagogice II Rzeczypospolitej, WSP, Bydgoszcz.
- MENDEL M. (2000), Posłannictwo rodziny, szkoły, gminy, Toruń.
- JANOWSKI A. (1989), *Uczeń w teatrze życia szkolnego*, WSiP, Warszawa.
- KONARZEWSKI K. (2004), *Sztuka nauczania*, PWN, Warszawa.
- KRÓL R. (2005), Uwarunkowania pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli z podmiotem kształconym, [w:] *Polski system edukacji po reformie 1999 roku. Stan, perspektywy, zagrożenia*, red. Z. Andrzejak, L. Kacprzak, K. Pająk, T. II, Poznań – Warszawa.

- (2005), Nauczycielskie spojrzenie na szanse i zagrożenia realizacji zadań edukacyjnych w nowym ustroju szkolnym, [w:] Edukacja „Głębszego poziomu” w dialogu i perspektywie, red. A. Karpińska, Białystok.
- LESIAK-LASKA E. (1979), Przygotowanie absolwentów wyższych szkół pedagogicznych do pracy wychowawczej z młodzieżą w szkole, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów.
- LASKA E. I. (1995), Współdziałanie nauczyciela z rodzicami w sytuacji dwupodmiotowej, [w:] Współczesne przemiany w edukacji wczesnoszkolnej, red. M. Jakowicka, WSP, Zielona Góra.
- (2005), O potrzebie dialogu w edukacji, [w:] Pedagog jednej czy wielu dróg? cz. 1, Pedagog w teorii, red. T. Zacharuk, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce.
- (2009), Samokształcenie nauczycieli klas młodszych na tle przemian społeczno-kulturowych [w:] Problemy dokształcania i doskonalenia zawodowego nauczycieli, Instytut Technologii Eksploatacji. Państwowy Instytut Badawczy, Politechnika Radomska im. K. Pułaskiego, Uniwersytet Warszawski, Radom.
- (2011), Zaniedbywania dzieci w rodzinie jako specyficzna forma przemocy, [w:] „Pedagogika Rodziny”, nr 1/(1), Łódź.
- LEWARTOWSKA-ZYCHOWICZ M. (2009), Nauczyciel wczesnej edukacji w relacjach wolności i przymusu, [w:] Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania, red. nauk. D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska, Warszawa.
- MENDEL M (2009), Nauczyciel w partnerskiej relacji ze środowiskiem ucznia, [w:] Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania, red. nauk. D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska, Warszawa.
- PARCHOMIUK M., SZABAŁA B. (2011), Wsparcie społeczne matek dzieci niepełnosprawnych a ich postawy rodzicielskie, [w:] Rodzina w środowisku lokalnym, red. A. Garbarz, B. Szluz, M. Urbańska, W. Walc, Rzeszów.
- PILCH T. (2009), Fundusze unijne dla oświaty, doskonalenie nauczycieli, Warszawa.
- PYTŁAK E. (2007), Klimat szkoły, klimat klasy. Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- SZCZEPSKA-PUSTKOWSKA M. (2009), Dzieci z obszarów biedy i zaniedbań kulturowych, [w:] Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania, red. nauk. D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska, Warszawa.
- SZYMCZAK M., (RED.) (1982), Słownik Języka Polskiego, Warszawa.

- SPECK O. (2005), *Być nauczycielem. Trudności wychowawcze w czasie zmian społeczno-kulturowych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- SALAŁATA E., OSKO S., (RED.) (2007), *Współczesne problemy pedeutologii i edukacji*, Radom.
- SOLAK A. (2006), *Z etosu nauczycielskiej asystencji*, [w:] red. K. Franczak, S. Chrobak, Salezjański Instytut Wychowania Chrześcijańskiego, Warszawa.
- SZMYD K. (2007), *Nauczyciel wobec kryzysu wartości społecznych i wychowawczych*, [w:] *Nauczyciel między tradycją a współczesnością*, red. E. I. Laska, Rzeszów.
- SZYMAŃSKA M. (2009), *Adaptacja społeczno-zawodowa młodego nauczyciela*, [w:] *Problemy dokształcania i doskonalenia zawodowego nauczycieli*, Instytut Technologii Eksploatacji. Państwowy Instytut Badawczy, Politechnika Radomska im. K. Pułaskiego, Uniwersytet Warszawski, red. E. Sałata, Radom.
- WEBER N.H. (2011), *Ubóstwo dzieci w Niemczech – problem tylko ekonomiczny?* [w:] *Dziecko w rodzinie nadzieje i zagrożenia*, red. T. Sakowicz, K. Gąsior, B. Zawadzka, Kielce.
- WOJTUSZEWSKA L. (2008), *Miesięcznik Kierowniczej Kadry Oświatowej „Dyrektor Szkoły”*, marzec.
- ZARZĄDZANIE wiedzą w społeczeństwie uczącym się, QECD, Ministerstwo Gospodarki, Departament Strategii Gospodarczej, Polska 2000.

Eugenia Iwona Laska

**SUPPORTING THE CHILD AND FAMILY IN THE
TRANSFORMATION OF SCHOOL EDUCATION**

Abstract

The issue of cooperation between school and family continues to be an investigated and analysed problem, which is thought to be the key to the successful upbringing. The article demonstrates the importance of teacher support along with the support from local, NGOs and government organizations. Support provided appropriately to the needs of a student and family may be an important source of inspiration to cope with many difficult situations.